

Psychospołeczne podstawy rozwoju mowy dzieci 3-5 letnich.

XV OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA PSYCHOLOGII ROZWOJOWEJ

Bieg życia - między uniwersalnością a wyjątkowością zmian w rozwoju

Ustroń, 22 - 25. 06. 2006

Abstrakt

Uniwersalne wyznaczniki rozwoju dzieci, w tym rozwoju mowy, naruszane są (na plus lub minus) w największym stopniu przez środowisko społeczne. Znaczny wpływ na rozwój mowy dziecka ma fakt rozpoczęcia przez nie udziału w życiu społecznym zinstytucjonalizowanym – uczęszczanie do przedszkola. Ten przełomowy dla dziecka moment – rozpoczęcie regularnego, „przymusowego” życia społecznego niejednokrotnie wpływa na rozwój emocjonalny dziecka, który staje się jednym z głównych czynników wpływających na rozwój mowy. Badając dzieci uczęszczające do przedszkola i pozostające pod opieką „domową” można wskazać czynniki, które zarówno w jednej jak i drugiej opcji wpływają negatywnie lub pozytywnie na małe dziecko. Przeprowadzone badania miały na celu ukazanie, iż pomimo wielu czynników przemawiających za pozostawianiem dziecka w domu, w rodzinie, korzystniejsze dla niego jest (w większości przypadków) ze względu na rozwój mowy (oraz rozwój społeczny i poznawczy) rozpoczęcie „edukacji” przedszkolnej między trzecim a czwartym rokiem życia.

The universal indicators of children's development, including the development of speech, are mainly affected (positively or negatively) by the social environment. A considerable impact on the development of child's speech has the beginning of children's participation in the social life which is institutionalized down to attending kindergarten. This critical moment for a child, the start of a regular social life under compulsion, usually has a tremendous impact on his or her emotional development which becomes one of the main factors affecting the development of speech. The conducted research on kids, who attend kindergarten and are under household care, indicated that for both alternatives there are factors which influence the child positively or negatively. The conducted studies' aim was to prove, that despite many factors arguing for leaving the child at home, in the family, it is more profitable for him or her (in most cases) for the sake of the development of speech (for social and experience development as well) to start kindergarten's education between the third and fourth year of life.

1. WSTĘP

Rozwój mowy dziecka ujmowany był w różny sposób, ale zawsze etapowo. Niektórzy badacze przyjmowali, że rozpoczyna się on w momencie narodzin, inni zaś uznawali, że nauka mowy ma miejsce już w okresie prenatalnym. „Nauka mówienia nie rozpoczyna się bynajmniej

w momencie, gdy dziecko wypowie pierwsze słowa, lecz w chwili jego urodzenia, a nawet wcześniej, w życiu płodowym. Niemowlęta z wrodzonym zainteresowaniem przysłuchują się rozbrzmiewającym wokół nich dźwiękom i potrafią zrozumieć, co mówimy na długo przedtem, zanim same zaczną wypowiadać słowa. Jest to najważniejsza sprawa, którą musimy sobie uświadomić, jeśli chcemy pomóc dziecku w nauce mówienia – zrozumienie zawsze o krok wyprzedza mówienie.” (Clark, Ireland 1998:21). Takie podejście do nauki mówienia wskazuje na konieczność rozmowy z nienarodzonym jeszcze dzieckiem, ponieważ (Słodowik-Racaj 2000) już w tym okresie przyswajają sobie one elementy suprasegmentalne języka (akcent, rytm, melodia, ton).

Dziecko przychodząc na świat jako istota zależna prawie pod każdym względem od innych ludzi nabywając mowę, uczy się komunikowania poprzez interakcje społeczne. Ten dynamiczny rozwój trwa od urodzenia do 6 roku życia, kiedy to osiąga ono kompetencję językową, komunikacyjną i kulturową wystarczającą do swobodnej konwersacji (Grabias 1997). Podstawą opanowania kompetencji komunikacyjnej i kulturowej jest posiadanie odpowiedniej kompetencji językowej, której rozwój w dużej mierze uzależniony jest od kodu językowego rodziny (prosty, rozszerzony) i związanymi z tym uwarunkowaniami biologicznymi (np. percepcja słuchowa, mobilny mózg, wydolna pamięć), a także od stopnia uspołecznienia dziecka – sprawności komunikacyjnej (Gałkowski, Jastrzębowska, 2003).

2. FAZY ROZWOJU MOWY

Najczęściej przytaczanym podziałem rozwoju mowy w okresie postnatalnym jest schemat

L. Kaczmarka, który wyróżnił cztery okresy:

1) Okres melodii (od urodzenia do 1 roku życia).

1.1) Zdominowany w początkowej fazie przez krzyk, który jest dla dziecka narzędziem komunikacji. W ten sposób powiadamia ono matkę, opiekuna, że odczuwa określoną potrzebę lub dyskomfort: głód, zimno, potrzebę przytulenia. Podejmując próby

pierwszego porozumienia dziecko ćwiczy swój narząd oddechowy.

1.2) Po okresie krzyku – w drugim, trzecim miesiącu życia – pojawia się głuźnienie – bezwarunkowe wydawanie dźwięków: samogłosek, spółgłosek oraz grup samogłoskowych i spółgłoskowych. Dźwiękom tym często towarzyszą ruchy ciała nie noszące znamion koordynacji. Ten spontaniczny „werbalny” potok ma jednak miejsce tylko wtedy, gdy dziecko nie odczuwa żadnych dysonansów, jest zadowolone i zrelaksowane. Kaczmarek podaje, że w tak sprzyjających warunkach najłatwiej powstają dźwięki typu: *k, g, kli, gli, tli*. Ta językowa zabawa stanowi swoisty trening – przygotowanie narządów artykulacyjnych do produkcji podstawowych dźwięków mowy.

1.3) Kolejną fazą w rozwoju mowy jest gaworzenie – czyli zamierzona produkcja dźwięków. Początkową fazę tego okresu charakteryzuje pojawienie się pierwszych sylab: *ma, ta, ba* przechodzące kolejno w *ma-ma, ta-ta, ba-ba* i ich wielokrotnienie bez zamierzonego odniesienia do desygnatu. W pełni świadomy proces świadomej desygnacji następuje pod koniec pierwszego roku życia. Wtedy to dziecko funkcjonujące do tej pory jako odbiorca komunikatów skierowanych do niego i „obok” niego zaczyna artykułować pierwsze zamierzone słowa, najczęściej *mama, tata, baba*. Wtedy także staje się aktywnym uczestnikiem prostych interakcji słowno-ruchowych.

2) Okres wyrazu (od 1 do 2 roku życia).

W polu artykulacyjnym dziecka znajdują się już prawie wszystkie samogłoski za wyjątkiem nosowych *ę* i *ą* oraz spółgłoski przedniojęzykowo-zębowe: *t, d, n*, tylnojęzykowe *k, g*, środkowojęzykowe *ś*, wargowe *p, b, m*. W odniesieniu do pozostałych spółgłosek w okresie wyrazu dziecko stosuje kompensację.

Podstawową cechą tego okresu jest również to, że wyraz zastępuje całe zdanie. Np. *lala* oznacza *daj mi lalę*.

3) Okres zdania (od 2 do 3 roku życia).

W tym okresie dziecko potrafi już wypowiadać spółgłoski:

- zębowo-wargowe *f, fi, w, wi,*
- wargowe *p, pi, b, bi, m, mi,*
- środkowojęzykowe *ś, ź, ć, dź, ń, ki, gi,*
- tylnojęzykowe *k, g, h,*
- przedniojęzykowo-zębowe *t, d, n,*
- przedniojęzykowo-dziąsłowe *l*

Koniec okresu niesie ze sobą możliwości artykulacji głosek *s, z, c,* a także *sz, ż, cz, dż.*

Świadomość artykulacyjna dziecka jest duża. I choć nie potrafi ono wyartykułować jeszcze niektórych głosek to jednak wie jak powinny one brzmieć i potrafi je identyfikować. W tym okresie tworzy zdania dwuwyrzowe funkcjonujące na zasadzie zrostów typu „tata tutu” – zrozumiałych dla opiekuna w konkretnej sytuacji komunikacyjnej. Rozwój następuje w stronę najpierw równoważników zdań aby w następnym okresie przekształcić się w samoistną mowę dziecięcą.

4)okres swoistej mowy dziecięcej (od 3 do 7 roku życia).

To okres rozkwitu mowy dziecka. Pojawiają się wyrazy kontaminacyjne, neologizmy (np. skręcać, zbaczać z drogi np. na rowerze – „robić zbroczeniça”), metatezy – przestawianie głosek (np. „emelentarz” zamiast „elementarz”), substytucja – czyli uproszczenia grup spółgłoskowych (np. „ka” zamiast „dwa”).

Koniec czwartego roku życia przynosi w artykulacji spółgłosek poszerzenie repertuaru o głoski *s, z, c, dz, r, sz, cz, ż, dż.*

W świetle licznych badań koniec rozwoju mowy następuje w szóstym roku życia. Wtedy to dziecko powinno już mieć ukształtowany prawidłowo aparat artykulacyjny, oraz umieć intuicyjnie posługiwać się gramatyką. Wszelkie dysfunkcje i wady wymowy pojawiające się po ukończeniu przez dziecko szóstego roku życia określane są jako opóźnienia w rozwoju mowy.

3. SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA MOWY

Ponieważ dziecko uczy się mówić słuchając otoczenia warto przytoczyć fazy rozwoju mowy według M. Cohena:

- 1) Faza pierwsza: pojawienie się w 9-10 miesiącu życia pierwszych form kontaktu z otoczeniem. Są to najczęściej pomruki, mlaski i słowa typu: mama, tata;
- 2) Faza druga: zrozumiały kontakt z otoczeniem pojawia się w 14 - 18 miesiącu życia;
- 3) Faza trzecia: pojawienie się elementów wiążących, w miarę regularnych form gramatycznych oraz zwiększenie słownika do 200 wyrazów. Faza ta rozpoczyna się w 18 miesiącu.

Rozwój mowy następuje więc w interakcji z otoczeniem i jest związany z rozwojem naśladownictwa, analizy i rozumienia stosunków rzeczywistości (Grabias, Kurkowski, 2000:149). Grabias i Kurkowski (2000:150) wskazują ponadto, że ważnym czynnikiem w rozwoju mowy jest poziom umysłowy dziecka, a także poziom kulturalny makro i mikrosystemu wychowawczego, czyli środowiska i rodziny.

Irena Styczek (1969) przedstawiając rozwój mowy wskazuje na 6 kolejnych etapów:

ARTYKULACJA	ROZUMIENIE
<ul style="list-style-type: none"> - 2 miesiąc: głuźenie, - 3 miesiąc: okres intonacji, - 8 miesiąc: gaworzenie, - 10 miesiąc: sylaby da, pa, na;	Okres przedmowny: <ul style="list-style-type: none"> - 7 miesiąc: rozumienie pewnych wyrazów, - 9 miesiąc: rozumienie znaku językowego: wyrazu;
<ul style="list-style-type: none"> - 1 rok: słowo: mama - 15 miesiąc: 5 wyrazów, - 18 miesiąc: 8 - 10 wyrazów, - 21 miesiąc: 20 wyrazów;	<ul style="list-style-type: none"> - rozumie 3 lub więcej wyrazów;
<ul style="list-style-type: none"> - 2 lata: wypowiedzi dwuwyrazowe - 1 zdanie;	<ul style="list-style-type: none"> - 500 – 1000 wyrazów;
<ul style="list-style-type: none"> - 3 lata: pojawiają się czasowniki, - mowa dziecinna, - używa 100 - 200 wyrazów, - potrafi użyć- słowa "ja";	<ul style="list-style-type: none"> - 1000 – 18000 słów, - rozróżnianie barw i ich nazw,
<ul style="list-style-type: none"> - 4 lata, odmienia czasowniki, - nieopanowane w pełni używanie nazw kolorów;	<ul style="list-style-type: none"> - 1500 – 2000 wyrazów
<ul style="list-style-type: none"> - 5 lat, zespół uproszczeń fonematycznych, - język poprawny;	<ul style="list-style-type: none"> - 2000 – 2600 wyrazów;

Zwróćmy uwagę na najbardziej interesujący nas moment czyli 3-4 rok życia. W tym czasie zwiększa się znacznie zasób słownictwa używanego przez dziecko, pojawiają się czasowniki wraz

z odmianą. Dziecko w sposób naturalny rozszerza swą komunikację z dostępnym otoczeniem. Jeśli w tym czasie dostarczymy dziecku dodatkowych bodźców, typu kontakt z rówieśnikami i innymi dorosłymi występującymi w roli „wychowawców” zwiększymy jego szansę na łatwiejsze i szybsze nabywanie języka. Dziecko będzie bowiem stawiane w różnych sytuacjach komunikacyjnych, w których będzie ćwiczyło zarówno swą kompetencję językową jak i komunikacyjną.

Dlaczego 3,5-4 rok życia uznaję za najbardziej odpowiedni do rozpoczęcia zinstytucjonalizowanego życia społecznego – czyli po prostu chodzenia do przedszkola? Otóż pod koniec drugiego roku życia pojawiają się u dziecka emocje samoświadomościowe, moralne lub społeczne, takie jak zakłopotanie czy zawiść będące efektem porównywania się z wpojonymi już standardami lub też z innymi ludźmi. Kształtują się zachowania odnoszące się do własnego ja. Zbyt wczesne włączenie w życie dziecka dodatkowych bodźców w postaci dużej liczby rówieśników i autorytetów – dorosłych może spowodować rozchwianie emocjonalne, a co za tym idzie zaburzenia funkcji społecznych i poznawczych, a w rezultacie opóźniony rozwój mowy. Podobne zaburzenia mogą wystąpić przy opóźnionym „uspołecznieniu”. Brak interakcji rówieśniczych i kontaktów z dorosłymi – wychowawcami może również bardzo niekorzystnie wpłynąć na rozwój dziecka (w sferze poznawczej → w sferze mowy).

Nie można jednak bezwarunkowo stwierdzić, że dzieci, które wczesnie rozpoczęły edukację w żłobku – pozostają na straconej pozycji. Uzależnione jest to od sytuacji jaką stwarza najbliższa rodzina w codziennym obcowaniu.

Obserwując i badając dzieci wyłoniłam następujące grupy (tabela przedstawia grupy poczynając od najkorzystniejszej do najmniej korzystnej dla dziecka) :

	% z dzieci przebadanych			% z dzieci przebadanych
1.	5%	<ul style="list-style-type: none"> rozpoczęcie przedszkola w wieku 3,5-4 lat rozszerzony kod językowy w domu dobra opieka 		
2.	7%	<ul style="list-style-type: none"> rozpoczęcie przedszkola w wieku 3,5-4 lat 	<ul style="list-style-type: none"> Rozpoczęcie żłobka między 6-12 miesiącem życia 	5%

		<ul style="list-style-type: none"> • prosty kod językowy w domu • dobra opieka 	<ul style="list-style-type: none"> • rozszerzony kod językowy • dobra opieka 	
3.	6%	<ul style="list-style-type: none"> • rozpoczęcie przedszkola w wieku 3,5-4 lat • rozszerzony kod językowy w domu • zła opieka 	<ul style="list-style-type: none"> • Rozpoczęcie żłobka między 6-12 miesiącem życia • prosty kod językowy • dobra opieka 	43%
4.	7%	<ul style="list-style-type: none"> • rozpoczęcie przedszkola w wieku 3,5-4 lat • prosty kod językowy w domu • zła opieka 	<ul style="list-style-type: none"> • Rozpoczęcie żłobka między 6-12 miesiącem życia • rozszerzony kod językowy • zła opieka 	10%
5.			<ul style="list-style-type: none"> • Rozpoczęcie żłobka między 6-12 miesiącem życia • prosty kod językowy • zła opieka 	17%

Najlepiej rozwijały się społecznie, poznawczo i werbalnie dzieci z grupy pierwszej (1), które rozpoczęły edukację przedszkolną w wieku 3,5-4 lat, w domu otoczone były dobrą opieką i rozszerzonym kodem językowym (5% badanych). Najliczniejszą jednak grupę stanowiły dzieci z trzeciej grupy (3) – łącznie 49%. Niepokojącym jest jednak fakt, iż dzieci z grupy piątej (5) – najbardziej niekorzystnej – stanowiły aż 17% badanych. Występowanie niekorzystnych wpływów środowiskowych (złej opieki), prostego kodu językowego oraz bardzo wczesne uspołecznienie (żłobek) bardzo często powodują powstawanie różnych dysfunkcji, w tym i mowy.

Opóźnienia rozwoju mowy mogą być spowodowane niekorzystnym działaniem środowiska. Niekorzystne bodźce mogą być usytuowane w rodzinie – np. zła opieka nie stymulująca dziecka do ogólnego rozwoju, lub też brak prawidłowych wzorców mowy: dziecko może nie być motywowane do mówienia – ubogi kod językowy, bądź też zalewane potokiem słów, co z kolei powoduje uruchomienie reakcji obronnych.

Trzeba pamiętać o tym, że społeczne użycia języka jest podstawowym elementem motywującym dziecko do opanowania mowy. Jest kluczem do wzajemnych werbalnych interakcji, które umożliwiają skuteczne komunikowanie swoich pragnień i potrzeb w sposób umożliwiający

odbiorcy percepcję komunikatu. Rozwinięta umiejętność werbalizacji myśli połączona jest z możliwością rozumienia przez dziecko komunikatów skierowanych do niego, daje mu możliwość odpowiadania na pytania, jak też precyzyjnego wykonywania poleceń. Komunikacja bowiem, będąc aktem dwukierunkowym, wymaga aktywnego uczestnictwa zarówno nadawcy jak i odbiorcy przekazu.

Najbardziej optymalną sytuacją rozwojową dla dziecka jest:

- rozpoczęcie edukacji przedszkolnej w wieku 3,5-4 lat,
- kochający rodzice
- rozszerzony kod językowy w domu.

Jeśli więc dziecko jest motywowane do mówienia poprzez częste rozmowy, składające się ze zdań prostych zawierających głównie znane dziecku słowa, jego wypowiedzi nie są przerywane, dostarczane mu są prawidłowe wzorce wymowy, jest zachęcane a nie zmuszane do mówienia, uczestniczy w „kąpieli słownej”, jest świadomym obserwatorem prowadzonych przez nas dialogów (zadajemy sobie pytania i odpowiadamy na nie), jest „czytelnikiem” (czytamy dziecku), śpiewa z nami piosenki, powtarza wierszyki, wyliczanki – to dzięki dobrze rozwiniętej sferze emocjonalno-poznawczej oraz przez to językowej jest gotowe do rozwoju sfery społecznej poprzez regularne „życie społeczne” czyli przedszkole. W przedszkolu bowiem nie tylko się bawi, ale musi słuchać, wykonywać polecenia, walczyć o swoje racje w interakcjach z rówieśnikami.

4. WYBRANE SYLWETKI DZIECI.

Poniżej przedstawiam sylwetki czterech wybranych dzieci. Ania z grupy pierwszej (1), Zuzanna z grupy drugiej (2), Arek z grupy trzeciej (3), Krysian z grupy piątej (5).

Ania – 3 lata, 10 miesięcy. Edukacja przedszkolna od 3,8 roku życia	Zuzanna 4 lata Edukacja przedszkolna od 2,5 roku życia	Arek 5 lat Edukacja przedszkolna od 3 roku życia	Krysian 5 lat Pobył w żłobku od 6 miesiąca życia
Do momentu rozpoczęcia przedszkola: pod opieką rodziców oraz dziadków lub cioci	Do momentu rozpoczęcia przedszkola: pod opieką mamy	Do momentu rozpoczęcia przedszkola: pod opieką opiekunki	Do momentu rozpoczęcia przedszkola pobył w żłobku.

Wykształcenie rodziców: Matka: wyższe Ojciec: średnie	Wykształcenie rodziców: Matka: zawodowe Ojciec: zawodowe	Wykształcenie rodziców: Matka: wyższe Ojciec: średnie	Wykształcenie rodziców: Matka: zawodowe Ojciec: zawodowe
Kod rozszerzony	Kod prosty	Kod rozszerzony	Kod prosty
Wzorce językowe: poprawne	Wzorce językowe: niepoprawne	Wzorce językowe: poprawne	Wzorce językowe: niepoprawne
Opieka: dobra	Opieka: dobra	Opieka: zmienna	Opieka: zła
ROZWÓJ:	ROZWÓJ:	ROZWÓJ:	ROZWÓJ:
Pierwsze słowo: mama – 3miesiąc	Pierwsze słowo: 8 miesiąc	Pierwsze słowo: 6 miesiąc	Pierwsze słowo: 11 miesiąc
Pierwsze zdanie: 13 miesiąc	Pierwsze zdanie: 19 miesiąc	Pierwsze zdanie: 13 miesiąc	Pierwsze zdanie: 29 miesiąc
Czytanie: 3,5 roku – literowanie, pojedyncze słowa - czytanie	Czytanie: -	Czytanie: 3,5 roku książeczki	Czytanie: -
Pojęcia abstrakcyjne: duży zakres	Pojęcia abstrakcyjne: mały zakres	Pojęcia abstrakcyjne: duży zakres	Pojęcia abstrakcyjne: mały zakres
Interakcje społeczne: w normie	Interakcje społeczne: zaburzone (sfera emocjonalna – symbioza ze wszystkimi dorosłymi)	Interakcje społeczne: zaburzone (nieumiejętność interakcji społecznych, zaburzenia emocjonalne)	Interakcje społeczne: zaburzone (nieumiejętność interakcji społecznych, zaburzenia emocjonalne)
Bodźce negatywne: traumatyczne przeżycie w gabinecie lekarskim, wada ortodontyczna	Bodźce negatywne: -	Bodźce negatywne: w 6 miesiącu życia – operacja i trwające do dzisiaj leczenie farmakologiczne	Bodźce negatywne: przypuszczalnie częsty kontakt z osobami nadużywającymi alkohol
Przykładowe zdanie w wieku 3,5 roku: - <i>Mamo, mam już tego dość, chodźmy stąd, jestem zdegustowana.</i> - <i>Musisz ty tu poczekać, a ja pójdę zrobić soczek do kuchni z tatą i przyniosę z podkładką..</i>	Przykładowe zdanie w wieku 3,5 roku: <i>Mamo daj mi soczek.</i>	Przykładowe zdanie w wieku 3,5 roku: <i>Mamo jestem zmęczony, ale nie będę się kładł tylko poczytam troszkę, a potem się jeszcze pobawię, a potem to już się położę.</i>	Przykładowe zdanie w wieku 3,5 roku: <i>Co to? Nie k... Chcę film.</i>

W przyjaznej atmosferze domowej dziecko zasypuje domowników lawiną pytań łańcuchowych, które są sposobem wyzwalania się **mowy sytuacyjnej** (przypadek Ani (1) i Zuzanny (2)). Więź emocjonalna oraz atrakcyjne zdarzenia wzbogacają i dynamizują mowę dziecka. Rola rodziny jest więc wyjątkowa i nie można jej niczym zastąpić.

Zbyt wczesne uspołecznienie, tak jak to miało miejsce w przypadku Krystiana, prowadzi najczęściej do powikłań w sferze emocjonalnej i poznawczej. Rozwój mowy dziecka zostaje zakłócony nie tylko przez niekorzystne wpływy środowiska domowego, ale często też przez emocjonalny regres. W szczególnych przypadkach (rodziny patologiczne) wczesne uspołecznienie – złobek – stanowi dla dziecka pozytywny bodziec rozwojowy, jednak najczęściej, wzmaga pojawianie się różnych dysfunkcji.

W wielu rodzinach z kodem ubogim mówi się do dziecka zdrobnieniami, bądź nazwami zastępczymi typu: hau, hau – zamiast pies. Rodzice zmuszają w ten sposób dziecko do podwójnego

wysiłku. Dziecko uczy się najpierw języka zniekształconego, a potem mowy normalnej, na którą musi się przestawić. Słowa, które dotychczas znało nie odpowiadają desygnatom.

Najbliższa rodzina – rodzice – stanowią często przyczynę powstawania zaburzeń mowy. Dzieje się tak na skutek braku zainteresowania mową dziecka lub też stawianie nadmiernych wymagań. Obie postawy wywołują negatywne skutki w funkcjonowaniu dziecka. Brak ingerencji w sytuacji gdy dziecko potrzebuje pomocy, pozostawienie dziecka samemu sobie czy też (z drugiej strony) nadopiekuńczość, nadmierne ingerowanie w zaprogramowany biologicznie rozwój poznawczy, rozwój mowy, ciągłe kontrolowanie dziecka powoduje często postawę zamkniętą dziecka, wycofanie się i niechęć do eksploracji poznawczej, werbalnej.

5. PODSUMOWANIE

Rzeczywistość mowy dziecka ma ogromny wpływ na globalny rozwój poznawczy, jak również rozwój osobowości. Mowa jest kluczem do percepcji świata, determinuje myślenie i planowanie. Dziecko poznaje świat właśnie dzięki mowie, a także dzięki mowie świat może poznać dziecko – jego pragnienia, spostrzeżenia, uczucia. Optymalne warunki do rozwoju mowy stwarzają rodzice, a z chwilą osiągnięcia 3,5-4 lat rówieśnicy w przedszkolu. Są to dwa środowiska, w których dziecko przebywa najdłużej. Dwa największe autorytety – wzorce dla dziecka, wreszcie też dwa największe mechanizmy wpływu. Człowiek jako istota społeczna poznaje „reguły gry”, arkania komunikacji międzyludzkiej najpierw w „domowych pieleszach”, a dopiero później przenosi tę niezwykle trudną sztukę na grunt interakcji rówieśniczych.

LITERATURA:

- Berge A. (1963), Środowisko rodzinne. [w]: Debessse M. (red.), *Psychologia dziecka*. Warszawa: PZWS.
- Clark L., Ireland C. (1998), *Uczymy się mówić, mówimy by się uczyć*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Demelowa G. (1997), *Elementy logopedii*. Warszawa: WSiP.
- Gałkowski T. (red.), Jastrzębowska G. (red.) (1999), *Logopedia. Pytania i odpowiedzi*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Styczek I. (1980), *Logopedia*. Warszawa: PWN.

- Grabias S. (1997), *Język w zachowaniach społecznych*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Grabias S. (red.), Kurkowski M. (red.) (2000), *Typologie zaburzeń słuchu, głosu i komunikacji językowej*. Lublin: PTL.
- Rocławski B. (1983), *Opieka logopedyczna od poczęcia*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Słodowik-Racaj E. (2000), *O mowie dziecka*. Warszawa: Wydawnictwo Żak.
- Styczek I. (1969), *Logopedia*. Warszawa: PWN.